

Наталія Шульжук

Стилістика сучасної української літературної мови

*Навчальний посібник
для здобувачів вищої освіти
філологічних спеціальностей ЗВО*

Рівне
Видавець Ю. Кукса
2026

УДК 811.161.2'38 (07)

Ш 95

*Рекомендовано до друку на засіданні вченої ради РДГУ
(протокол № 1 від 29 січня 2026 р.)*

Рецензенти:

Мединська Наталія Миколаївна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та літератури, проректор з наукової роботи МEGУ ім. академіка Степана Дем'янчука;

Деменчук Олег Володимирович, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри романо-германської філології Рівненського державного гуманітарного університету.

Шульжук Н. В.

Стилістика сучасної української літературної мови : навчальний посібник для здобувачів вищої освіти філологічних спеціальностей ЗВО. 2-ге вид., перероб. і доп. Рівне : Ю. Кукса, 2026. 228 с.

ISBN 978-617-8672-31-7

У посібнику подано завдання та методичні рекомендації до їх виконання зі стилістики сучасної української літературної мови. Матеріал структуровано за трьома змістовими модулями: «Стилістика як наука і навчальна дисципліна», «Функційні стилі української мови», «Стилістичні засоби української літературної мови». Структура кожного модуля підпорядкована меті – допомогти здобувачам освіти засвоїти основні стилістичні поняття, навчити їх різних форм і методів самостійної роботи з мовностилістичним матеріалом, науковою і методичною літературою, сформуванню вміння здійснювати стилістичний аналіз текстів, розвивати науково-дослідницькі здібності, формувати вміння моделювати власні зв'язні стилістично диференційовані висловлювання відповідно до комунікативного наміру та комунікативно-виражальних можливостей мови.

До кожної теми підібрані завдання для аудиторного, домашнього та самостійного опрацювання, що сприяють формуванню вмінь і навичок класифікувати мовностилістичні явища, давати їм усебічну характеристику, визначати їх функції у мовленнєвій діяльності, глибоко осмислювати стилістичну систему української мови. Тексти, запропоновані для лінгвостилістичного аналізу, професійно орієнтовані та спрямовані на виховання в здобувачів освіти поваги до рідної мови, почуття гордості за українську культуру.

Після кожного змістового модуля подано запитання і завдання для самоконтролю, які уможливають не лише з'ясування рівня засвоєння відповідного матеріалу, а і його систематизацію.

Підсумковий модульний контроль у посібнику представлений у вигляді тестових завдань.

Короткий термінологічний словник сприятиме докладній підготовці здобувачів освіти до практичних занять, а список літератури – глибокому засвоєнню основних тем курсу.

УДК 811. 161. 2'38 (07)

ISBN 978-617-8672-31-7

© Шульжук Н.В., 2026

ПЕРЕДМОВА

Пріоритет сучасного суспільства – духовний розвиток особистості, яка вміє не тільки швидко видобувати й інтерпретувати інформацію, а й у будь-якій ситуації, і у професійній зокрема, виявляти такі особистісні якості, як порядність, чесність, відповідальність, тактовність, вихованість, доброзичливість та ін. Ціннісні орієнтації, професійні знання, комунікативні якості особистості віддзеркалює культура її усного й писемного мовлення. Опанування культури мови на засадах мовленнєвого етикету – важливий складник ефективної професійної й особистісної комунікативної діяльності. Допомогти здобувачам освіти оволодіти стилістичними нормами сучасної української літературної мови, засвоїти стилістичний потенціал її мовних одиниць, сформувати вміння використовувати стилістичні засоби і прийоми відповідно до мети, умов і сфери спілкування покликаний один із завершальних курсів у лінгвістичній підготовці вчителя-словесника як носія кодифікованого варіанта української літературної мови, професійно компетентної особистості, яка виявляє високий рівень культури мовлення і є вмілим ретранслятором інформації, – «Стилістика української мови».

Домінанта модульних технологій навчання і рейтингової системи оцінювання зумовили структурування вказаної навчальної дисципліни за змістовими модулями: «Стилістика української мови як лінгвістична наука й навчальна дисципліна», «Функційні стилі української мови», «Стилістичні засоби української літературної мови». Структура кожного змістового модуля підпорядкована меті – допомогти здобувачам освіти засвоїти основні стилістичні поняття, навчитися різних форм і методів самостійної роботи з мовностилістичним матеріалом, сформувати вміння здійснювати лінгвостилістичний аналіз текстів усіх функційно-стильових різновидів, розвивати науково-дослідницькі здібності, формувати вміння моделювати власні стилістично диференційовані висловлювання, виробляти навички контролю й самоконтролю.

Запропоновані завдання на комунікативно-прагматичних засадах формують поняття про стилістичну систему української мови, орієнтують на глибоке осмислення змістової і стилістичної структури тексту, спрямовані на формування вмінь і навичок класифікувати мовностилістичні явища, давати їм усебічну характеристику, визначати їх функції в комунікативно-мовленнєвій діяльності, продукувати зв'язні висловлювання, усувати помилки та добирати мовні одиниці відповідно до мети і параметрів ситуації мовлення.

Зміст текстів спрямований на поглиблення знань здобувачів освіти про український фольклор, національні традиції, історію, культуру, філософію репрезентантами яких є українська мова, про найкращі людські якості та про видатних українців, а також на виховання поваги до рідної мови й формування вмінь використовувати її виражальні засоби, опановувати багатства українського мовленнєвого етикету. Крім того, дібраний дидактичний матеріал забезпечує професійно орієнтований характер мовлення майбутнього фахівця-філолога.

Визначені ключові поняття теми допомагають сконцентрувати увагу на тлумаченні лінгвостилістичних понять у науковій літературі, а також зрозуміти природу й сутність виражальних засобів рідної мови, їх роль у мовленнєвій діяльності особистості; осмислити взаємозв'язок запропонованого курсу з методикою навчання мови, роль набутих знань у майбутній фаховій діяльності. У межах кожної теми виокремлені завдання для аудиторного, домашнього та самостійного виконання. Останні уможливають отримання додаткових балів до результатів модульного контролю.

Оскільки проблема культури мовлення виявляється в таких основних аспектах, як нормативність, адекватність, естетичність, поліфункційність, то здобувачі освіти повинні навчитися здійснювати вибір оптимальних мовних засобів відповідно до предмета розмови, комунікативної, соціальної та психологічної ролей співрозмовника, а також інших параметрів мовленнєвої ситуації. У зв'язку з цим у блоках для домашнього та самостійного опрацювання передбачені завдання, спрямовані на формування в здобувачів освіти комунікативно-прагматичних умінь і навичок.

Оскільки проблемне поле стилістики перегукується з іншими галузями знань, предметом наукового вивчення яких є процес комунікації (ефективної та деструктивної), то у навчальному посібнику передбачені теми, у межах яких здобувачі освіти не лише працюють над комунікативними ознаками культури мовлення, а й виконують завдання, спрямовані на виявлення національно-культурних та гендерних чинників у процесі спілкування, рис української ментальності, на укладання та редагування текстів, що презентують різні типи комунікативної взаємодії. Окремі завдання акцентують увагу здобувачів освіти на таких проблемах, як-от: спілкування як спосіб соціалізації особистості й інструмент її професійної діяльності, персоніфікація особистості як тенденція сучасного інформаційного суспільства, інформаційна культура, мовленнєве насилля як форми мовленнєвої поведінки, екологізація спілкування. Вивчення стилістики на засадах комунікативно-прагматичного підходу уможливує формування комунікативної грамотності здобувачів освіти.

Список літератури (монографії, статті, підручники, посібники), дібраний з урахуванням досягнень сучасного антропологічного мовознавства та його когнітивно-дискурсивної наукової парадигми, сприятиме ознайомленню з науковими й навчально-методичними джерелами в галузі стилістики та суміжних наук, а також глибокому розумінню тенденцій розвитку стилістичної системи сучасної української літературної мови. Він спонукатиме здобувачів освіти до подальшого самостійного пошуку літератури, її ретельного вивчення і творчого застосування у майбутній дослідницькій та професійній діяльності.

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Стилістика української мови як лінгвістична наука й навчальна дисципліна

Предмет стилістики. Стилістичні ознаки мовних одиниць усіх рівнів; стилістичні засоби, що використовують для експресії інтелектуального, емоційного й естетичного змісту, для ефективного мовлення; закономірності функціонування мови в різних сферах і ситуаціях спілкування; стилі мови і мовлення; комунікативно-виражальні можливості мови, її багатство і краса; роль стилістики в підвищенні культури мови і мовлення. Мовний і позамовний аспекти стилістики. Мова як вимір національної безпеки.

Стилістична система української мови як предмет української стилістики. Філософське вчення про онтологічну єдність думки, волі й емоції, про співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в процесі пізнання, про зв'язок та залежність форми і змісту. Лінгвокраїнознавство як методологічна основа курсу стилістики української мови. Методи стилістичних досліджень: семантико-стилістичний аналіз; зіставлення; стилістичний експеримент; статистичні методи.

Структура стилістики. *Загальна стилістика* (теоретична стилістика, або теорія стилістики). *Стилістика ресурсів* (засобів), або описова стилістика. Функційна стилістика. Стилістика художньої літератури як галузь функційної стилістики. Учення В. Виноградова про три кола стилістики: стилістика мови як системи, стилістика мовлення, тобто різних видів суспільного вживання мови, стилістика художньої літератури. Стилістика мови і мовлення. Стилістика писемного й усного мовлення. Співвідношення понять: писемна – книжна, усна – розмовна мова. Монологічне і діалогічне мовлення. *Стилістика художньої літератури* як генератор творення і розвитку норм літературної мови. *Описова стилістика* як учення про стилістичні засоби (ресурси) української національної мови, її обсяг (розгалужена система синонімії й антонімії мовних засобів усіх рівнів мови, варіантність мовних одиниць і їх форм). *Функційна стилістика* як учення про функційні стилі. Класифікація і внутрішня жанрова диференціація, мовленнєва системність стилів, принципи добору й прийоми поєднання мовних одиниць. *Зіставна стилістика*. Співвідношення інтернаціонального і національного у стилістичних системах національних мов. *Історична стилістика* як учення про стилістичну систему національної мови в діахронному аспекті. Сталість і змінність стилістичних засобів у процесі історичного розвитку мови. *Стилістика тексту* як зафіксована стилістика мовлення. Роль стилістичних засобів у створенні текстів певного функційного різновиду. Текстові категорії (інформативність, зв'язність, структурованість, цілісність, комунікативність, завершеність, наявність підтексту (лакун), діалогічність, концептуальність (для художніх текстів), антропоцентричність, інтерактивність, інтертекстуальність.

Диференціація понять «текст» і «дискурс». Текстово-дискурсні категорії (цілісність, дискретність (членованість), інформативність (з підкатегоріями факультативності, концептуальності, підтексту, аксіологічності, емотивності), зв'язність, континуум (з підкатегоріями прогресії, стагнації та простору), референційність, антропоцентричність (з підкатегоріями адресантності, адресатності), інтерактивність (з підкатегоріями інтенційності, стратегічності, інтерпретанти, ефективності) й інтерсеміотичність.

Структура тексту. Поняття про комунікативні стратегії текстів. Типологія текстів, жанрові різновиди. Композиція, прийоми мовної організації і стилістичні функції мовних засобів як предмет стилістики тексту. *Практична стилістика* як навчальна дисципліна, покликана навчити мовців володіти багатством виражальних засобів літературної мови відповідно до мети, призначення, умов і сфери спілкування.

Поняття про лінгвістичний експансіонізм. Зв'язок стилістики з іншими лінгвістичними і нелінгвістичними дисциплінами. *Лінгвістична* та *літературознавча* стилістики. Зв'язок стилістики з

філософією. Філософське положення про взаємозв'язок змісту і форми. Зв'язок стилістики з *логікою*. Єдність мови і мислення як передумова логічності мовлення. Зв'язок стилістики із *психолінгвістикою*. Мовлення як діяльність і знаряддя об'єктивації думки, волі, почуттів. Багаторівневий характер механізму породження і сприймання мовлення. Особистість мовця і стилістичний аспект виявлення її в мовленні. Зв'язок стилістики з *естетикою*. Мова як першооснова словесних видів мистецтва. Роль стилістики в реалізації естетичної функції мови.

Місце і роль навчальної дисципліни «Стилїстика української мови» у процесі формування висококваліфікованого вчителя-словесника. Вивчення стилістики української мови в закладах загальної середньої освіти в умовах діалектного середовища та українсько-російської двомовності як потенційної основи для втручання й деструктивного впливу на внутрішню політику суверенної України.

Історія і джерела стилістики. Риторика й антична міфологія. Антична риторика як одне з джерел стилістики. Грецькі риторичні школи (Горгій, Сократ, Платон, Демосфен). Римська риторика (Цицерон, Квінтіліан). Гомілетика. Книга Еклезіаста. Нагірна проповідь Христа. Послання апостолів. Біблія та Євангеліє. Перші проповідники: Василій Великий, Григорій Богослов, Іоан Златоуст. Розвиток вітчизняної риторики. Риторика і поезика в Києво-Могилянській академії. Стилїстичні особливості послань Івана Вишенського. Стилїстичні особливості мови творів Григорія Сковороди.

Джерела збагачення стилістики української мови – народна мова, фольклор, літературно-писемні традиції попередніх етапів розвитку української мови, художня література, ділове письменство, взаємозв'язки з іншими спорідненими і неспорідненими літературними мовами, запозичення, діалекти, індивідуальна мовотворча практика видатних діячів української літератури і культури, мовлення засобів масової комунікації.

Основні поняття стилістики. *Стиль*. Визначення мовного стилю. Функційний стиль. Стиль і текст. Питання про стилі мови і стилі мовлення. Стиль як продукт мовленнєвої діяльності носіїв мови. Принципи класифікації і внутрішньої жанрової диференціації стилів. Підстили. Типологія стилів. Історія вивчення стилів. Мовленнєва системність стилю як основна його стилетвірна ознака. *Норма*. Поняття норми як підґрунтя для пошуку та аналізу стилістично маркованих елементів, виявлення варіантності одиниць, визначення меж стилю. Загальномовна норма. Історичний характер загальномовної норми. Мовні одиниці поза загальною нормою, їхні стилістичні можливості (історизми, індивідуальні неологізми). Літературна норма мови. Регульовальна функція літературної норми в стилістиці. Поняття «стильова норма» і «стилїстична норма».

Стилїстичне значення (конотація). Стилїстичні значення як додаткові (супровідні) до лексико-семантичних і граматичних значень; емоційно-експресивні й функційні ознаки. Стилїстично нейтральні і стилістично забарвлені мовні одиниці. Емоційно-експресивна забарвленість мовлення. Експресія як інтенсифікація виразності мовлення, позаконтекстна експресія мовних одиниць і експресія мовленнєвих одиниць. *Стилїстема* як мовна одиниця з реальними можливостями стилістичного значення і як мовленнєва одиниця з певним стилістичним значенням. *Стилїстичні засоби* як репрезентанти стилістичної інформації (експресивно-оцінної, експресивно-емоційної, функційно-стильової).

Стилїстичний прийом як спосіб творення стилістичного значення. Стилїстичний прийом створення звукового фону. Прийом стилістичної детермінації. Інтердепенденція. Констеляція. Стилїзація. Актуалізація.

Змістовий модуль 2

Функційні стилі української мови

Історичний розвиток стилів української літературної мови. Давня українська літературна мова, її жанрові різновиди. Стилїстична розбудова нової української літературної мови, домінантність

стилю художньої літератури. Диференціація понять «функційний стиль», «експресивний стиль», «ідіостиль». Взаємодія функційних та експресивних стилів.

Характеристика функційних стилів. *Художній стиль* як різновид мови, що обслуговує художньо-творчу діяльність і суспільно-культурні запити мовців. Багатство мовних засобів та довершеність художнього мовлення. Сфера використання художнього стилю, його призначення, основні ознаки (образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, зображувальність, конкретно чуттєве живописання дійсності, людей, природи, явищ, понять, якостей, властивостей, відношень) та підстилі за родами і жанрами літератури (епічні, ліричні, драматичні, комбіновані). Образність як основна ознака текстів художнього стилю, мовні засоби її створення. Індивідуально-авторські стилі. Особливості здійснення лінгвостилістичного аналізу текстів художнього стилю.

Публіцистичний стиль як різновид мови, його підстилі (власне публіцистичний, політико-ідеологічний, політико-агітаційний, інформаційний, художньо-публіцистичний та ін.), сфера використання, основне призначення, мовні засоби. Журналістські жанри публіцистичного стилю.

Науковий стиль як різновид мови, його підстилі, сфера використання, призначення, основні ознаки та мовні засоби. Діалогічність як виразна ознака текстів наукового стилю.

Офіційно-діловий стиль, його підстилі, сфера використання, призначення, основні ознаки та мовні засоби.

Конфесійний стиль як різновид літературної мови, що обслуговує сферу віросповідання, духовних традицій. Коротка історія становлення і формування конфесійного стилю української мови. Сфера використання, основне призначення, жанри (літургія, молитва, проповідь, псалми та ін.), основні ознаки та мовні засоби конфесійного стилю. Біблія, Євангеліє українською мовою.

Епістолярний стиль як різновид літературної мови, що обслуговує у просторі й часі офіційно-ділове, виробниче, приватне, родинне, інтимне спілкування. Сфера використання, основне призначення, основні ознаки та мовні засоби епістолярного стилю. Щоденники як особливий різновид епістолярію. Епістолярна спадщина визначних діячів української культури (Т. Шевченка, П. Куліша, М. Драгоманова, І. Франка, Лесі Українки, Панаса Мирного, М. Коцюбинського, М. Хвильового, М. Рильського, В. Стуса, Катерини Білокур та ін.).

Розмовно-побутовий стиль як різновид літературної мови, що обслуговує побут мовців і функціонує в неофіційній сфері суспільних стосунків. Усна й писемна форми розмовно-побутового стилю. Діалогічне й монологічне мовлення. Сфера використання й основне призначення розмовно-побутового стилю.

Тенденція до взаємодії функційних стилів. Проникнення мовних засобів одного стилю у тканину тексту іншого. Формування текстів синкретичного типу, особливості здійснення їх лінгвостилістичного аналізу.

Змістовий модуль 3

Стилістичні засоби української літературної мови

Фоностилістика (графіко-фонетичні засоби стилістики). Експресивні можливості звуків української мови. Евфонія. Евфонічне чергування голосних. Звукосимволізм. Ономатопея. Звукові повтори (анафора, епіфора, алітерація, асонанс, дисонанс), їх стилістичне використання.

Графостилістичні засоби стилістики (графічна організація тексту, сегментація; виділення речення, частини речення, словосполучення, слова).

Лексична стилістика. Стилістичне навантаження слова і стилістично-функційна диференціація лексичного складу української мови. Стилістично нейтральна і стилістично забарвлена лексика. Емоційно забарвлена лексика і функційно забарвлена лексика. Слова книжної конотації. Слова розмовної конотації. Архаїзми. Історизми. Старослов'янізми. Неологізми. Терміни. Професіоналізми.

Запозичення. Діалектизми. Арготизми і жаргонізми. Просторіччя. Місце і стилістична роль названих одиниць у мовних стилях.

Лексична синонімія – основне джерело засобів словесної образності, стилістичної виразності. Мовні й контекстуальні стилістичні синоніми. Внутрішньо-стильові й міжстильові синоніми. Полісемія як основа для формування стилістичних засобів української мови. Лексична антонімія – основа для творення стилістичних фігур контрастів, антитез, оксюморонів. Омоніми як основа каламбурів. Стилістичні функції паронімів.

Стилістика фразеологічних одиниць. Стилістична кваліфікація фразеологізмів: книжні, фольклорні, розмовно-побутові. Синонімічні фразеологізми.

Стилістичні засоби словотвору в українській мові. Стилістичне використання іменників, прикметників, дієслів, яким суфікси, префікси надають емоційно-експресивного забарвлення. Стилістичні можливості інших способів словотвору (основоскладання, аббревіація; лексико-семантичного, лексико-синтаксичного, морфолого-синтаксичного).

Граматична стилістика української мови як учення про стилістичний аспект граматичної будови мови, стилістичні можливості граматичних одиниць. Місце і значення граматичної стилістики на уроках української мови в закладах загальної середньої освіти. *Стилістична морфологія.* Стилістичні можливості граматичних форм часу, способу, особи, виду, стану дієслів. Стилістичне використання якісних, відносних, присвійних прикметників, повних і коротких форм. Прикметник-епітет. Стилістичні можливості категорії роду, числа і відмінка іменників. Стилістичні опозиції варіантних форм відмінків. Стилістичні функції займенників. Участь прийменників, сполучників, часток у творенні стилістичних фігур. Інтер'єктиви як стилістична категорія.

Стилістичний синтаксис української мови. Стилістичні можливості двоскладного речення (головних, другорядних членів речення і засобів зв'язку між ними). Стилістичні функції модальних різновидів речень (питальних, розповідних, спонукальних, стверджувальних, заперечних, окличних). Стилістичні функції односкладних (означено-особових, неозначено-особових, узагальнено-особових, безособових, інфінітивних, номінативних) та неповних речень: Стилістичні можливості сполучникових (простих, ускладнених, складних – складносурядних і складнопідрядних) та безсполучникових (простих і складних) речень. Стилістична основа ускладнених речень (однорідні члени речення, відокремлені, другорядні члени, вставні і вставлені слова, словосполучення, речення, непоширені і поширені звертання). Стилістичні функції прямої, невластивої прямої мови, авторського введення. Стилістичні риси багатокомпонентних ускладнених синтаксичних сполучень (складних речень комбінованого типу, періодів). Порядок слів як стильова ознака мовлення.

Тропи. Вчення про тропи і фігури. Системний характер тропіки. Класифікація тропів. Метафора. Механізм метафоризації. Види метафор. Метонімія. Синекдоха. Парономазія. Епітет, види епітетів. Порівняння, способи їх граматичного вияву. Персоніфікація. Алегорія. Іронія. Пародія.

Фігури. Класифікація фігур. Повтор, анафора, епіфора, ампліфікація, асиндетон, полісиндетон, еліпс, період, паралелізм, парафраза, плеоназм, тавтологія, градація, умовчання та ін.

Комунікативно-стилістичні якості мовлення (правильність, точність, логічність, змістовність (інформативність), багатство, чистота, доречність, виразність). Евфонія мовлення.

Поняття про комунікацію. Комунікативні ознаки культури мовлення. Правила ведення розмови (закони риторики). Вплив національно-культурних чинників на процес спілкування. Невербальні компоненти спілкування. Типи комунікативної взаємодії. Гендерні аспекти спілкування. Основи ефективної комунікації.

Українська ментальність як історична категорія. Риси українського національного характеру. Взаємозв'язок між поняттями *український менталітет* і *стилістика української мови*.

Спілкування як спосіб соціалізації особистості й інструмент її професійної діяльності. Персоніфікація особистості як тенденція сучасного інформаційного суспільства: причини, наслідки, шляхи розв'язання проблем. Визначальні ознаки інформаційного суспільства. Поняття про

інформаційну культуру. Комунікативна грамотність. Вияви мовленнєвого насилля як форми мовленнєвої поведінки: відкритий (мовленнєва агресія), прихований (мовленнєва маніпуляція). Екологічний вектор лінгвістичних досліджень у контексті відновлення екологічного балансу у сфері мовленнєвої комунікації в суспільстві. Екологізація спілкування.

ТЕМАТИКА ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Стилiстична система української мови як предмет української стилістики.

Методи стилістичних досліджень

1. Предмет і завдання курсу «Стилiстика української мови».
2. Поняття про стилістичну систему української мови.
3. Методи стилістичних досліджень.
4. Структура стилістики:
 -4.1. Загальна і описова стилістика.
 -4.2. Стилiстика мови і стилістика мовлення.
 -4.3. Стилiстика художньої літератури.
 -4.4. Функційна стилістика як вчення про функційні стилі.
 -4.5. Зіставна та історична стилістика.
 -4.6. Стилiстика тексту.
5. Стилiстика в системі інших наук.
6. Мова як вимір національної безпеки.

Тема 2. Основні поняття стилістики

1. Основні стилістичні поняття.
2. Стилi. Трактатування стилю в різних науках. Критерії виокремлення стилю. Основні ознаки стилю.
3. Поняття експресивного стилю.
4. Співвідношення книжних, розмовних і нейтральних елементів як диференційна ознака стилю.
5. Поняття про стилеві й стилістичні норми.
6. Текст як знаковий і комунікативний феномен, його категорії.
7. Диференціація понять «текст» і «дискурс». Текстово-дискурсні категорії.

Тема 3. Загальна характеристика функційних стилів української літературної мови.

Науковий та

офіційно-діловий стилі

1. Історичний розвиток стилів української літературної мови.
2. Явище лінгвоциду в історії української літературної мови та його вплив на формування функційних стилів.
3. З історії розвитку наукового та офіційно-ділового стилів.
4. Сфера використання, призначення, головні ознаки, жанри офіційно-ділового стилю.
5. Мовні особливості жанрових форм офіційно-ділового стилю.
6. Мова права як окремий функційний стилі.
7. Призначення, сфера використання, підстилі та мовні ознаки наукового стилю.
8. Питання про діалогічність у науковому тексті.

Тема 4. Публіцистичний, художній, розмовно-побутовий стилі

1. З історії становлення і розвитку публіцистичного стилю української мови, тенденції його розвитку.
2. Сфера використання, призначення, основні ознаки, мовні особливості жанрових форм публіцистичного стилю.
3. Особливість художнього стилю української мови, з історії його розвитку.

4. Сфера використання, призначення, головні ознаки та специфіка мовної організації художнього стилю.
5. Характеристика диференційних ознак розмовного стилю.
6. Діалогічність і монологічність розмовного мовлення.
7. До проблеми вульгаризації мови.

Тема 5. Епістолярний та конфесійний стилі

1. Сфера використання, основне призначення, мовні засоби епістолярного стилю.
2. Жанрова своєрідність листування.
3. Епістолярна спадщина визначних діячів української культури.
4. З історії формування конфесійного стилю української мови.
5. Сфера поширення, призначення, ознаки, мовні засоби конфесійного стилю.

Тема 6. Стилiстичнi засоби й прийоми української мови

1. Символи як стилістем (архетипні, міфологічні, біблійні).
2. Фігури мови.
3. Стилiстичнi прийоми (детермінація, інтердепенденція, констеляція, створення звукового фону, стилізація, актуалізація).
4. Стилiстичнi засоби сміхової культури. Особливості української сміхової культури.

Тема 7. Стилiстика лексичних та фразеологічних одиниць

1. Стилiстичне навантаження слова в лексичній системі сучасної української мови.
2. Стилiстично-функційна диференціація словникового складу української літературної мови.
3. Експресивна та емоційно забарвлена лексика.
4. Стилiстичне використання загальноповживаної лексики та лексики різних семантичних груп.
5. Стилiстичний і стилізований аспекти вивчення фразеологічних одиниць.

Тема 8. Стилiстичнi функції засобів морфології та словотвору

1. Частина мови: стилістичне осмислення.
2. Граматичні категорії, їх стилістичні можливості.
3. Стилiстичний аспект словозмінних паралелей.
4. Вивчення засобів словотвору з погляду стилістики.
5. Особливості словотвору іменників: стилістичний аспект.
6. Особливості словотвору прикметників: стилістичний аспект.
7. Стилiстичний потенціал словотвірних формантів дієслів, прислівників, займенників.

Тема 9. Стилiстичне використання синтаксичних засобів мови

1. Стилiстичне використання синтаксичних засобів мови.
2. Способи вираження членів речення.
3. Стилiстика односкладних та неповних речень.
4. Фігури (еліпс, умовчання, повтор, плеоназм, тавтологія, ампліфікація, анафора, епіфора).
5. Модальні різновиди речень.
6. Стилiстика ускладнених речень.
7. Стилiстика складних речень та синтаксичних сполук.
8. Стилiстичнi функції синтаксичних синонімів.
9. Порядок слів як стилізова ознака мовлення.

Тема 10. Комунікативно-стилiстичнi якості мовлення. Основи ефективної комунікації

1. Загальна характеристика комунікативно-стилiстичних якостей мовлення.
2. Мовні й позамовні основи мовленнєвої культури, комунікативно-стилiстичнi функції жестів, міміки.
3. Характеристика комунікативних ознак літературного мовлення.
4. Риторика як складник стилістики. Закони риторики.
5. Евфонія мовлення.
6. Український менталітет і стилістика української мови.

7. Поняття про ефективну комунікацію та її чинники.
8. Вплив національно-культурних чинників на процес спілкування.

Тема 11. Спілкування як спосіб соціалізації особистості й інструмент її професійної діяльності

1. Спілкування, його функції.
2. Гендерні аспекти спілкування.
3. Основні закони спілкування.
4. Невербальні компоненти спілкування.
5. Ефективні стратегії і тактики спілкування.
6. Типи комунікативної взаємодії.
7. Поняття про комунікативну грамотність та конфліктогенні мовні засоби.
8. Вияви мовленнєвого насилля: мовленнєва агресія та мовленнєва маніпуляція.
9. Персоніфікація особистості як тенденція сучасного інформаційного суспільства, її наслідки.
10. Інтернет-спілкування як комунікативний канал XXI століття.

ПРАКТИЧНИЙ ЗМІСТ

Модуль 1

Стилістика української мови як лінгвістична наука. Функційні стилі української мови

Мета – ознайомити здобувачів освіти з основними оперативними одиницями стилістики як лінгвістичної науки, схарактеризувати функційні стилі сучасної української літературної мови.

Завдання:

- з'ясувати й засвоїти основні поняття і категорії стилістики;
- визначити головні критерії класифікації стилів;
- вивчити основні етапи формування, становлення і розвитку функційних стилів української мови;
- висвітлити історію стилістики, схарактеризувати джерела стилістичного збагачення української мови;
- сприяти формуванню нормативного мовлення здобувачів освіти;
- сформувати в здобувачів освіти навички текстотворення в усіх функційних стилях, підстилях і жанрах.

Змістовий модуль 1

Стилістика української мови як лінгвістична наука й навчальна дисципліна

Здобувачі освіти повинні **знати:**

- визначення основних стилістичних понять;
- методи, структуру, джерела формування і збагачення стилістичної системи української мови;

• визначних ораторів Давньої Греції, Давнього Риму, а також проповідників давньоукраїнської доби, представників біблійної гомілетики, української полемічної літератури, давньої книжної української мови;

• здобутки української риторики часів Відродження;

• принципи виокремлення функційних стилів мови, сферу їх використання, призначення, основні ознаки та специфіку мовної організації;

• різновиди мовлення (емоційно нейтральне, урочисте, офіційне, фамільярне, інтимно-ласкаве, гумористичне, сатиричне, саркастичне).

Здобувачі освіти повинні **вміти**:

• оперувати основними поняттями і категоріями стилістики;

• працювати над власним мовленням та виявляти порушення норм сучасної української літературної мови у чужому мовленні;

• розрізняти стилістично марковані і стилістично немарковані одиниці;

• виявляти у текстах етноміфологеми, слова-символи та визначати їх стилістичний потенціал;

• послуговуватись афоризмами представників різних історичних епох;

• виявляти й коментувати особливості лексичного наповнення та граматичної організації текстів різних функційних стилів, жанрів;

• розмежовувати поняття «функційний стиль» та «експресивний стиль»;

• коментувати мовні особливості індивідуального стилю;

• виокремлювати книжні, розмовні та нейтральні елементи у текстах різних функційних стилів.

Тема 1. Стилістика як лінгвістична наука і навчальна дисципліна

Контрольні питання:

1. Предмет, обсяг та основні завдання стилістики української мови.

2. Методологія і методи стилістики.

3. Теоретичне і практичне значення стилістики.

4. Стилістична система та стилістика ресурсів.

5. Структура стилістики (загальна і описова стилістика; стилістика мови і стилістика мовлення; стилістика художньої літератури; функційна стилістика; зіставна та історична стилістика; стилістика тексту; фоностилістика, лексична стилістика, фразеологічна стилістика, граматична стилістика).

6. Взаємозв'язок стилістики з іншими науками.

Література:

Дудик П. С. Стилістика української мови : навч. посіб. Київ : Академія, 2005. С. 7–26; 32–35; 43–47.

Єрмоленко С. Я. Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження. *Мовознавство*. 2005. № 3–4. С. 112–125.

Єрмоленко С. Стилістика – механізм формування і розвитку літературної мови. *Культура слова*. 2018. № 89. С. 3–8. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/180148>

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». URL: <https://tax.gov.ua/diyalnist-/zakonodavstvo-pro-diyalnis/zakoni-ukraini/76996.html>

Капелюшний А. О. Стилiстика й редагування: Практичний словник-довiдник журналіста. Львів : ПАІС, 2002. 576 с.

Коваленко Б. Від ідіолекту до літературної мови: Поділля кінця XIX – початку XX ст. : монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2020. 384 с.

Кучерук О. Естетичний коментар як засіб формування культури мовлення. *Урок української*. 2002. № 7. С. 32–34.

Макарець Ю. С. Мовний вимір національної безпеки України. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2017. Вип. 68. С. 37–44.

Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови : підручник. Київ : Вища шк., 2003. С. 7–71.

Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 № 964-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 29. Ст. 1433.

Радзiєвська Т. В. Текст як засіб комунікації. Київ, 1993. 191 с.

Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 № 10-рп/99. *Офіційний вісник України*. 2000. № 4. Ст. 125.

Сучасна українська літературна мова. Стилiстика : підручник / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наук. думка, 1973. С. 22–54.

Тараненко О. О. Колоквілізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови. *Мовознавство*. 2002. № 4–5. С. 33–39.

Шевченко І. С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* / за заг. ред. І. С. Шевченко. Харків : Константа, 2005. С. 105–117.

Ямчук П. М. Філософія буття української мови в ціннісно-смісловому контексті XX–XXI століть. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія* : зб. наук. пр. Одеса, 2018. Вип. 32, т. 3. С. 143–148.

Завдання для аудиторного виконання

Завдання 1. Прочитайте прислів'я, в яких узагальнено народні погляди на культуру мовлення. Прокоментуйте, які ознаки мовлення визначають високий рівень його культури, а які носії мови засуджують.

Що маєш казати – наперед обміркуй.

Слово до слова – зложиться мова.

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

Не говори, що знаєш, але знай, що говориш.

Слово – не стріла, а глибше ранить.

Дурний язик голові не приятель.

Слова ласкаві, та думки лукаві.

Шабля ранить голову, а слово – душу.

Удар забувається, а слово пам'ятається.

Гостре словечко коле сердечко.

Від теплого слова і лід розмерзається.

Вода все сполоче, а злого слова – ні.

*Вола в'яжуть мотузками, а людину словом.
Умій вчасно сказати, умій і замовкнути.
Не хочеш почути поганих і дурних слів, не кажи їх сам.
Краще мовчати, ніж брехати.
Мудрий не все каже, що знає, а дурний не все знає, що каже.
Більше діла – менше слів.*

Завдання 2. Якими критеріями, на вашу думку, слід керуватися під час оцінювання усної відповіді здобувача вищої освіти філологічної спеціальності? Скориставшись прислів'ями, представленими в попередньому завданні, запропонуйте власну схему аналізу такої усної відповіді.

Завдання 3. Визначте функцію повторювального звуконаслідування *шу-шу* у повісті М. Коцюбинського «Дорогою ціною». Прочитайте виразно поданий уривок так, щоб це звуконаслідування виконало своє функційно-стильове призначення.

Він жив, той морок, рухався, дихав, шептав щось тисячними устами, безперестанно, уперто, з посвистом, як стара баба. Соломія сиділа перестрашено та прислухалася, про що шепче морок. Шу... шу... шу... – починав він здалека, шу... шу... шу... – одзивалось тут коло неї, шу... шу... шу... – шепотіло все разом – пощо було клясти... шу-шу... а тепер умре... побачиш – умре... шу... шу... шу... Соломії ставало моторошно. «Брешеш, брешеш... – хотіла вона кинути в лице злому морокові, він мій... він буде жити... його не дуже поранено... адже він стільки пробіг...» Але морок уперто шумів своє: – Він умре ... шу... шу... (М. Коцюбинський).

Завдання 4. Користуючись словником синонімів, доберіть синонімічний (мейоративний / пейоративний) ряд до слів *земля, ніс, говорити*. Прокоментуйте доречність їх використання у конкретних мовленнєвих ситуаціях.

Завдання 5. Доберіть українські відповідники до поданих нижче слів. Якщо виникне необхідність, скористайтесь словником іншомовних слів. Висловіть міркування щодо доречності використання слів іншомовного походження у мовленні.

Інвазія, консенсус, пролонгація, реанімація, стагнація, конверсія, імідж, плюралізм, презентація, котоновий, корумпований, пресинг, дайджест, суверенітет, електорат.

Завдання для домашнього виконання

Завдання 1. Законспекуйте статтю С. Я. Єрмоленко «Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження» Скористайтесь її матеріалами під час підготовки відповіді на перші три питання.

Завдання 2. Ознайомтеся із матеріалами статті Ю. С. Макарець «Мовний вимір національної безпеки України» (URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/407371>). Прокоментуйте основні її тези і дайте відповіді на запитання, запропоновані нижче.

Основні тези:

• „*«Парасолька» національної ідентичності – важливий чинник об'єднання, що забезпечує консолідованість суспільства, згуртованість у протистоянні небезпекам та у розв'язанні внутрішніх проблем. Одним зі стрижнів каркасу такої «парасольки» є національна мова як ознака належності до кола «своїх» у суспільстві та водночас – як засіб самоідентифікації як «свого» в ньому та відмежування себе від «чужих»*“.

• *«Мовні конфлікти, що виникають у суспільстві, ніколи не бувають суто мовними. Ситуація навколо питання про можливість офіційної двомовності в Україні, яке активно експлуатували політики впродовж років незалежності, чи не найяскравіше ілюструє тезу, що боротьба за мову – символ боротьби за владу. Тож не дивно, що розпалене протистояння «російськомовного» Сходу й «україномовного» Заходу України багато хто сприймає саме в мовному вимірі».*

• *«Як форма самоорганізації, самовизначення і самовираження певної нації саме національна держава виявила найбільшу стійкість. Тільки єдність людей на основі спільних для всіх системи цінностей, мови, культури та звичаїв може виявитися достатньо міцною з одного боку – для захисту від зовнішніх загроз, з іншого – для спільного неконфліктного проживання на певній території, тобто утворити суверенну державу. Тому кожна молода держава починає існування з того, що чітко окреслює свої кордони, як територіальні, так і культурні, інформаційні й мовні».*

• *«Замовчування проблеми, яка й надалі загрожує цілісності суспільства та безпеці держави, залишаючи Україну в межах культурного й інформаційного поля Росії, – не вихід, оскільки проблема може у відповідний момент набрати нових обертів».*

• *«Зберігати і підкреслювати власну самобутність, зокрема й мовну унікальність, природно для кожної нації, що реалізувала своє право на самовизначення й спромоглася утворити самостійну державу. Це потрібно зважаючи на те, що держава, до складу якої територія цієї спільноти входила раніше, завжди намагатиметься продовжувати просувати тут власні інтереси. Ставка на винятково політичний та економічний розвиток із відкладанням культурного, освітнього й мовного питань як надто дражливих і витратних, а тому неактуальних в економічно слабкій молодій країні, – запорука політичного програшу. Бо члени суспільства об'єднуються передусім не навколо політичних переконань чи економічних інтересів (це надто абстрактні поняття, щоб набутти особистісної цінності для пересічного громадянина), а навколо мови й культури».*

• *«Національна мова – не тільки культурне надбання, а й одна із підвалин захисту державою свого права на існування».*

• *«Хоча Україна і проголосила незалежність, але вона ніколи не виходила з поля інтересів Росії, завжди лишалася в її інформаційному просторі. Значною мірою цьому сприяла мовна політика України: держава не спромоглася на мовне законодавство, яке б надійно захистило її мовний кордон і перетворити мову на чинник національної інтеграції й безпеки».*

• *«Те, що національна безпека має мовний вимір, а мовні інтереси є «життєво важливими» (інтелектуальними і духовними цінностями українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні)» [Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 № 964-IV. Офіційний вісник України. 2003. № 29. Ст. 1433], уже давно офіційно визнано і законодавчо закріплено й нібито не потребує наукового обґрунтування чи широкого громадського обговорення. Однак реальний стан речей доводить, що або державним мужам досі не вистачає глибинного усвідомлення змісту цієї тези, або ж її ігнорують зумисне, ставлячи під загрозу національну безпеку України. Досі тільки на папері існує юридична відповідальність за порушення щодо української мови як державної, досі не створено реальних органів контролю за додержанням норм, що визначають державний статус української мови тощо».*

• *«Мова – важливий вимір національної безпеки. Тому зміцнення позицій державної мови присутньо зміцнить Україну у протистоянні з колишнім колонізатором і сьогоднішнім агресором. Допоки система української мови зазнає деструктивних впливів, її носії масово маргіналізуються, що позбавляє їх лінгвістичного коду, який уможливує збереження унікальної національної картини світу, небезпека є і для всієї держави, громадяни якої стають сприйнятливішими до інформаційної пропаганди з боку держави-агресора. Уряд має проводити дії щодо популяризації української мови й провадити чітку проукраїнську мовну політику. Адже нетерпимість до державної мови – вияв нетерпимості до всієї української держави. Мова – це суть кожної національної держави, і яку б державну будівлю українське суспільство не намагалося звести, вона зрештою завалиться, якщо їй бракуватиме фундаменту».*

Запитання до статті:

Чому авторка статті з-поміж таких важливих проблем у державі, як забезпечення базових потреб її громадян (охорона здоров'я, майна та ін.), захист їх національних інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз та ін., виокремлює гарантування культурної та мовної безпеки?

Чо виявляєте Ви згоду із авторкою статті, що мовні конфлікти, які виникають у суспільстві, ніколи не бувають суто мовними, що боротьба за мову – це боротьба за владу? Обґрунтуйте свою позицію.

Чому кожна молода держава, на думку авторки, повинна починати існування з чіткого окреслення своїх територіальних, культурних, інформаційних і мовних кордонів?

Чому ставка винятково на політичний та економічний розвиток економічно слабкої молодій держави й відкладання розв'язання її культурних, освітніх і мовних проблем, на думку авторки статті, – запорука політичного програшу?

Чи поділяєте Ви міркування авторки статті про те, що якщо офіційна мова не стає чинником національної безпеки, то мовне питання в державі перетворюється на чинник загрози її цілісності?

Чи придатні, на Вашу думку, для України бельгійська та канадська моделі регулювання мовних відносин? Обґрунтуйте свою позицію, скориставшись міркуваннями авторки щодо цієї проблеми. Чому ці держави офіційно визнали одна двомовність, інша – багатомовність? Чи усунуло це конфлікти на мовному ґрунті?

Чи не видається Вам категоричним висновок, зроблений авторкою статті: «яку б державну будівлю українське суспільство не намагалося звести, вона зрештою завалиться, якщо їй бракуватиме фундаменту»?

Завдання 3. Підготуйте повідомлення (усне або письмове) на одну із запропонованих тем, скориставшись матеріалами статті Ю. С. Макарець «Мовний вимір національної безпеки України» (зверніть увагу на список літератури, якою скористалася авторка) та переглянувши Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» і Рішення Конституційного Суду України (див. літературу до практичного заняття).

Теми для повідомлення:

- *Державна мовна політика в Україні: проблеми і перспективи їх ефективного розв'язання;*
- *Утвердження державотворчих і суспільних функцій української мови та розширення сфери її використання.*

Завдання 4. Ознайомтесь з основними положеннями статті О. Кучерук «Естетичний коментар як засіб формування культури мовлення». Прокоментуйте одну із тез: «У процесі функціонування мови суттєву роль відіграють виразальні засоби, які посилюють головні елементи мовленнєвої комунікації. Таким чином, естетична функція є похідною і водночас вона збагачує комунікативну, надає мовленню образності, кожна з них не може діяти на повну силу відірвано одна від одної».

Завдання для самостійного виконання

Завдання 1. Прочитайте статтю Ямчук П. М. «Філософія буття української мови в ціннісно-смысловому контексті ХХ–ХХІ століть». Послуговуючись прикладами, наведеними у статті, доведіть, що в основу стилістичної системи сучасної української літературної мови покладено філософію її буття як джерела й репрезентанта національної свідомості та культури.

Інформаційні матеріали до теми 1

При підготовці до заняття необхідно виходити із розуміння стилістики як розділу мовознавчої науки, лінгвістичного вчення про функціонування й використання мови. Крім того, доцільно пригадати визначення таких понять, як *стиль мови* (одна із форм літературної мови, манера мовного вираження у різних сферах, умовах, формах спілкування) та *літературна мова* (мова, унормована практикою мовленнєвого спілкування, впорядкована, опрацьована письменниками, вченими, громадськими діячами, іншими верствами інтелігенції).

Оволодіння стилістикою української мови передбачає вивчення функційних можливостей одиниць усіх мовних рівнів, їх комунікативно-прагматичного потенціалу. З-поміж складників *стилістичної системи* національної мови виокремлюємо: різновиди (типи) літературної мови, що використовуються у різних сферах суспільної мовної комунікації; стилістичні засоби всіх мовних рівнів, які завдяки паралельному чи синонімічному вживанню здатні передавати інтелектуальні й експресивні відтінки висловленого змісту, позначені стилістичною маркованістю в семантичній структурі мови. зауважте, що категорія стилістичної маркованості пов'язана з потенційною здатністю мовних одиниць виступати у функції стилістеми.

Стилістика як наука має такі підрозділи: загальна теорія і практика функціонування мови; вчення про стилі, жанри і форми мови; вчення про функції усіх одиниць мови.

Мовні одиниці функційно різнотипні: *стилістично марковані* (ті, які стали типовими не для всіх стилів мови, а переважно для окремого) і *стилістично немарковані* (використовуються в усіх стилях і формах мови).

Загальномовна норма включає всі одиниці мови і прийоми їх організації, які є в ній у цей час і мають комунікативне значення для носіїв мови, незалежно від функційно-стильових різновидів.

Літературна норма – ознаки, правила літературно опрацьованого мовлення, яке є зразком писемної і усної форм спілкування.

Слід розмежовувати поняття «*стильова норма*» та «*стилістична норма*»: якщо перше у зіставленні із загальномовною і літературною нормами є внутрішньою (вужчою) нормою, обмеженою рамками стилю, то друге, реалізуючись у межах літературної норми, передбачає не тільки правильність мовлення, а й доцільність та довершеність його відповідно до комунікативних завдань і параметрів ситуації спілкування.

Мовний смак – дотримання мовних норм, система ідейно-естетичних і психолінгвістичних орієнтацій суспільної групи мовців щодо мови, її використання.

Чуття мови – основа доброго мовного смаку; це індивідуальна у кожного мовця система підсвідомих оцінок, що утворюються і на літературних нормах, і на мовних ідеалах. Мовний смак диктує моду на слово, тому хороший мовний смак свідчить про чуття мови, стилістичну грамотність та високу культуру мови.

Методологія стилістики базується на матеріалістичній концепції мови: мова – матеріальне явище, яке виникло з природної потреби людей у спілкуванні; мова – історично змінне явище.

Методи стилістики (способи осмислення мови, її структурних елементів) поділяються на *загальнонаукові* (методи дедукції й індукції, аналізу і синтезу, спостереження, експерименту, зіставний, структурний, статистичний) та *спеціальні* (порівняльно-історичний, структурно-стилістичний, семантико-стилістичний, статистично-стилістичний, порівняльно-стилістичний). Останні докладно схарактеризовані у статті С. Єрмоленко «Лінгвостилістика: основні поняття, напрями й методи дослідження». Зауважте, що взаємопов'язані методи вивчення й засвоєння стилістичних функцій структурних одиниць мови становлять *методику стилістики*.

Розрізняють *стилістику загальну* (теорія і практика усіх літературних мов) і *стилістику часткову* (стилістику конкретної мови). Основу стилістики становить сучасна українська літературна мова (формулась із V – VI ст. н. е.). Теорія і практика найумотивованішого, найдоцільнішого користування мовою за найрізноманітніших життєвих ситуацій – об'єкт і предмет *лінгвістичної стилістики*.

Літературознавча стилістика як різновид стилістики коментує особливості художніх творів, які формують їх своєрідність: тропеїчне вживання слів, синоніміка, ритміка художнього вислову, мовленнєва індивідуальність персонажів. Лінгвістична і літературознавча стилістики презентують *філологічну стилістику*.

Розрізняють поняття «стилістика мови» і «стилістика мовлення». *Стилістика мови* вивчає, описує і кваліфікує наявні в структурі національної мови стилістичні засоби (морфеми, слова, словоформи, словосполучення, конструкції), тобто ті мовні одиниці і їх варіанти, які створюють можливість відбору потрібних для певного типу спілкування виражальних елементів. Крім стилістичних засобів, стилістика мови вивчає становлення та історичний розвиток стилів і підстилів літературної мови, її різновидів і виражальних аспектів, специфіку колоритів. *Стилістика мовлення* вивчає використання стилістичних засобів, наявних у системі мови, в суспільній чи індивідуальній мовній практиці. У стилістиці мовлення досліджують функціонування стилів мови у різних видах діалогічного і монологічного мовлення, виявляють творчу природу мови і мовця. Отже вказані поняття диференціюють, як і поняття «мова» і «мовлення»: мова є провідним і регулювальним началом, оскільки мовлення індивіда формується під впливом мовлення колективу; мовлення – це суб'єктивний вияв мови. Якщо *стилістика мови* – стилістичний матеріал мови в межах усіх її стилів і жанрів, відпрацьованість стилістичних функцій кожної мовної одиниці, то *стилістика мовлення* – найтипівіше, зразкове, нормативне й комунікативно доречне використання мовцем того, що позначають терміном «стилістика української літературної мови».

Стилістика художньої літератури виділяється в окрему галузь стилістики, тому що художній стиль ширше, ніж інші функційні стилі, охоплює і засоби мови (системи), і засоби мовлення (функціонування). У текстах художнього стилю можемо натрапити на компоненти інших стилів, оскільки у таких текстах поєднано як загальномовне, так і творчоіндивідуальне.

Стилістичну систему мови визначають стилістичні можливості і потенції загальної системи національної мови, всіх її мовних рівнів.

Стилістика ресурсів (неконтекстних мовних засобів) вивчає стилістично забарвлені засоби мови не тільки в тексті, а й поза контекстним використанням. Це традиційна стилістика, зорієнтована на повний опис стилістичних засобів національної мови, тому її ще називають *описовою стилістикою*. Вона вивчає ті мовні елементи, які стануть матеріалом для вибору і подальшого відбору мовних засобів у мовленні.

Функційна стилістика вивчає закономірності національної мови відповідно до потреб суспільства, ситуації спілкування, тобто функційний аспект мови. Ця галузь стилістики зорієнтована на використання мови у різних типізованих сферах спілкування відповідно до виду суспільно-продуктивної діяльності та форм суспільної свідомості (наука, політика, право, мистецтво, виробництво, побут) й акцентує увагу на формуванні та розвитку функційних стилів літературної мови. Функційна стилістика, на відміну від описової, сконцентрована на функційному аспекті мови та на ролі екстралінгвістичних чинників у мовленнєвому спілкуванні.

Виявити спільне, загальне і національно-специфічне у стилістичній системі національної мови можна лише зіставленням її із стилістичними системами інших національних мов, насамперед найближчих, споріднених. Цим займаються зіставна і порівняльна стилістики. *Зіставна стилістика* у процесі зіставлення стилістичних систем національних мов знаходить не лише спільне і відмінне в стилістичних системах, а й виявляє співвіднесеність спільного і національно-специфічного у кожній мові, їх питому вагу і функції у суспільній мовленнєвій практиці. *Порівняльна стилістика* вивчає

національне та інтернаціональне в стилістичних системах національних мов, розкриває причини та обґрунтовує шляхи збільшення інтернаціонального лексичного фонду в національних мовах, виявляє спільне і відмінне у формуванні функційних стилів, визначає національні особливості мовної організації текстів різних функційних стилів.

Виокремлюють два аспекти дослідження стилістичної системи конкретної мови – синхронний і діахронний. Сучасна, або *синхронна, стилістика* досліджує стилістичну систему національної мови з погляду сучасних потреб мовленнєвого спілкування і відповідності стилістичних явищ та засобів чинним літературним і стилістичним нормам. Дослідження стилістичної системи в діахронному аспекті, тобто в її історичному розвитку – предмет вивчення *історичної стилістики*, яка вивчає формування і розвиток стилів упродовж усіх етапів розвитку національної мови, динаміку розвитку виражальних одиниць, часову і якісну зміну конотації, хронологічно марковані стилістичні засоби.

Сфера *діалектної стилістики* – функційне призначення говіркового мовлення, його комунікативна доречність у відповідних текстах; з'ясування співвідношення літературної мови і діалектів (чи діалекту) та його впливу на формування літературної мови, вироблення її стилів, вивчення стилістичної ролі діалектизмів у межах стилю, найчастіше художнього.

Зауважимо, що те, що досліджує і вивчає стилістика мовлення, знаходить своє втілення в текстах. Типологія та характеристика останніх – предмет вивчення *лінгвістики тексту*, складником якої є *стилістика тексту*. Стилiстика тексту вивчає, як втілюється ідея і зміст твору в тканині тексту, як це відбивається на особливостях його композиції та мовної організації. Для стилістики тексту важливим є основний методологічний принцип – єдність форми і змісту як двох нерозривно пов'язаних і взаємно зумовлених аспектів.

З розвитком стилістичної науки і зростанням потреб мовленнєвої практики в стилістиці виокремився напрямок прикладного характеру – *практична стилістика*, яка покликана навчити мовців добре володіти багатством виражальних засобів національної мови відповідно до мети, призначення, умов і сфери спілкування. Практична стилістика зорієнтована на впровадження в мовленнєву практику правил теоретичної стилістики, виховання у мовців чуття мовної культури, на адекватний вибір стилістичних засобів національної мови.

Звернімо увагу, що стилістика взаємопов'язана з такими науками, як мовознавство, літературознавство, психолінгвістика, етика і естетика, теорія комунікації, методика навчання мови.

Тема 2. Джерела стилістики української мови

Контрольні запитання:

1. Елементи давньоукраїнської міфології у стилістиці української мови.
2. Антична культура як одне із джерел стилістики української мови.
3. Антична риторика як вихідна основа стилістики.
4. Біблійні джерела стилістики.
5. Стилiстичні джерела давньоукраїнської доби.
6. Давня книжна українська літературна мова як джерело стилістики.
7. Риторика і стилістика в Києво-Могилянській академії.
8. Мовна спадщина Григорія Сковороди.
9. Український фольклор як джерело стилістики мови.

Література:

- Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури: словник-довідник. Київ : Довіра. 2006. 703 с.
- Єрмоленко С. Стилiстика – механiзм формування і розвитку літературної мови. *Культура слова*. 2018. № 89. С. 3–8. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/180148>